

Republic of Turkey
Kastamonu University

Republic of Turkey
HALAL
ACCREDITATION
AGENCY

IHATO

2nd INTERNATIONAL HALAL TOURISM CONGRESS

04 - 06th APRIL 2019

PROCEEDINGS BOOKS

Main Sponsors

TİKA

tatila.com
luzurla, güvenle

wome
DELUXE

KEYIF TURİZM
kongre & organizasyon

RAMADA
RESORT BY WYNDHAM
ERCIYES

islamitatila.com
luzurla, güvenle

THE QASR BODRUM
FAMILY RESORT & SPA

GRAND ÖZGÜL
TODMAL - KÖA - YATIL KÖVÜLÜ

KaabaReisen
Hacsch&Umra
Halal Tourism

**SEYAHATIN
AYRICALIKLI HALI**
HELAL GEZİ

**2nd INTERNATIONAL
HALAL TOURISM CONGRESS**

04-06 APRIL 2019

ALANYA / TURKEY

PROCEEDINGS BOOKS

**Wome Deluxe Hotel
Alanya / Antalya / Turkey**

2nd INTERNATIONAL HALAL TOURISM CONGRESS

Editors

Assist. Prof. Dr. Hüseyin PAMUKÇU

Prof. Dr. Kutay OKTAY

Typesetting

Assist. Prof. Dr. Hüseyin PAMUKÇU

Fethi Alperen KAYNAŞ

Cover Design

Ramazan YAŞAR

ISBN: 978-605-4697-27-4

Congress Web Page: <http://www.halaltourismcongress.com>

Facebook : <https://www.facebook.com/HalalCongress>

Twitter : <https://twitter.com/HalalCongress>

Instagram : <https://www.instagram.com/halalcongress>

Contact

Kastamonu University, Tourism Faculty

Kuzeykent Campus 37100, Kastamonu / TURKEY

E-mail : turizm@kastamonu.edu.tr

Web : <http://turizm.kastamonu.edu.tr/index.php>

Tel : (0 366) 280 37 00 – 37 06

Phone Number : (0 366) 215 13 64

Not: Any scientific and financial responsibility in this book is in the responsibility of authors.

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Abdullah KARAMAN	Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY
Prof. Dr. Abdullah TANRISEVDİ	Prof. Dr. Hatem El – GOHARY
Prof. Dr. Adnan TÜRKSOY	Prof. Dr. H. Suavi AHİPAŞAOĞLU
Prof. Dr. Ahmet TAYFUN	Prof. Dr. Hüseyin ALTAY
Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN	Prof. Dr. İbrahim DİLER
Prof. Dr. Akın AKSU	Prof. Dr. İsmail KIZILIRMAK
Prof. Dr. Aktam BURHANOV	Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
Prof. Dr. Ali AKPINAR	Prof. Dr. İzzet KILINÇ
Prof. Dr. Ali ERBAŞ	Prof. Dr. Kahraman ÇATI
Prof. Dr. Ali YAYLI	Prof. Dr. Kasım İNCE
Prof. Dr. Ali Kemal GÜRBÜZ	Prof. Dr. Kemal KANTARCI
Prof. Dr. Alp TİMUR	Prof. Dr. Köbögön ATIŞEV
Prof. Dr. Asım SALDAMLI	Prof. Dr. Kurban ÜNLÜÖNEN
Prof. Dr. Atilla AKBABA	Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA
Prof. Dr. Avdhesh JHA	Prof. Dr. Kutay OKTAY
Prof. Dr. Azize HASSAN	Prof. Dr. Levent ALTINAY
Prof. Dr. A. Celil ÇAKICI	Prof. Dr. Medet YOLAL
Prof. Dr. Beykan ÇİZEL	Prof. Dr. Mehmet SARIİŞİK
Prof. Dr. Bilgehan GÜLCAN	Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT	Prof. Dr. Mithat Zeki DİNÇER
Prof. Dr. Cihan ÇOBANOĞLU	Prof. Dr. Muharrem TUNA
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAEV	Prof. Dr. Muhsin HALİS
Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN	Prof. Dr. Mustafa TEPECİ
Prof. Dr. Düriye BOZOK	Prof. Dr. Necdet HACIOĞLU
Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ KÜÇÜKALTAN	Prof. Dr. Nüzhet KAHRAMAN
Prof. Dr. Ercan Sirakaya TURK	Prof. Dr. Oğuz TÜRKAY
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ	Prof. Dr. Orhan BATMAN
Prof. Dr. Füsun İSTANBULLU DİNÇER	Prof. Dr. Osman Avşar KURGUN
Prof. Dr. Galimkair MUTANOF	Prof. Dr. Ozan BAHAR
Prof. Dr. Öcal USTA	Assoc. Prof. Dr. Sabahattin KARAMAN

Prof. Dr. Sabreen J. Abd El JALİL	Assoc. Prof. Dr. Esin ÖZKAN
Prof. Dr. Said KINGIR	Assoc. Prof. Dr. Fatma Özlem GÜZEL
Prof. Dr. Saime ORAL	Assoc. Prof. Dr. Gökçe YÜKSEK
Prof. Dr. Saim ATEŞ	Assoc. Prof. Dr. Gürel ÇETİN
Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ	Assoc. Prof. Dr. Hasan Hüseyin SOYBALI
Prof. Dr. Svetlana SIRMBARD	Assoc. Prof. Dr. İbrahim GİRİTLİOĞLU
Prof. Dr. Şenol ÇAVUŞ	Assoc. Prof. Dr. İbrahim YILMAZ
Prof. Dr. Şule AYDIN	Assoc. Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU
Prof. Dr. Tamara RATZ	Assoc. Prof. Dr. İsmet KAYA
Prof. Dr. Tevhit AYENGİN	Assoc. Prof. Dr. Kamil UNUR
Prof. Dr. Yaşar SARI	Assoc. Prof. Dr. Kamil YAĞCI
Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK	Assoc. Prof. Dr. Kazım Ozan ÖZER
Prof. Dr. Zeynep ASLAN	Assoc. Prof. Dr. Lütfi ATAY
Assoc. Prof. Dr. Ahmet BAYTOK	Assoc. Prof. Dr. Mehmet SARIOĞLAN
Assoc. Prof. Dr. Ahmet BÜYÜKŞALVARCI	Assoc. Prof. Dr. Mehmet Akif ÖNCÜ
Assoc. Prof. Dr. Ahmet KÖROĞLU	Assoc. Prof. Dr. Mehmet Han ERGÜVEN
Assoc. Prof. Dr. Ahmet ÖZDEMİR	Assoc. Prof. Dr. Muammer MESCİ
Assoc. Prof. Dr. Ali Orhan AKOVA	Assoc. Prof. Dr. Murat ÇUHADAR
Assoc. Prof. Dr. Bahodir BAYHONOV	Assoc. Prof. Dr. Murat DOĞDUBAY
Assoc. Prof. Dr. Barış ERDEM	Assoc. Prof. Dr. Murat YEŞİLTAŞ
Assoc. Prof. Dr. Bayram ŞAHİN	Assoc. Prof. Dr. Mustafa SANDIKCI
Assoc. Prof. Dr. Burhan AYDEMİR	Assoc. Prof. Dr. M. Oğuzhan İLBAN
Assoc. Prof. Dr. Burhan KILIÇ	Assoc. Prof. Dr. Nilgün AVCI
Assoc. Prof. Dr. Burhanettin ZENGİN	Assoc. Prof. Dr. Nuray TETİK DİNÇ
Assoc. Prof. Dr. Bülent BAYRAKTAR	Assoc. Prof. Dr. Ömer Akgün TEKİN
Assoc. Prof. Dr. Cafer TOPALOĞLU	Assoc. Prof. Dr. Önder MET
Assoc. Prof. Dr. Canan TANRISEVER	Assoc. Prof. Dr. Özlem KÖROĞLU
Assoc. Prof. Dr. Elbeyi PELİT	Assoc. Prof. Dr. Rahman TEMİZKAN
Assoc. Prof. Dr. Elena ABENOVA	Assoc. Prof. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN
Assoc. Prof. Dr. Emrah ÖZKUL	Assoc. Prof. Dr. Sabah BALTA
Assist. Prof. Dr. Gonca KILIÇ	Assist. Prof. Dr. Göksel Kemal GİRGIN

Assoc. Prof. Dr. Serkan ŞENGÜL	Assist. Prof. Dr. Gökhan ÖZKUL
Assoc. Prof. Dr. Şafak ÜNÜVAR	Assist. Prof. Dr. Gülay ÖZDEMİR YILMAZ
Assoc. Prof. Dr. Şakir GÖRMÜŞ	Assist. Prof. Dr. Hasan Selim KIROĞLU
Assoc. Prof. Dr. Sevda BİRDİR	Assist. Prof. Dr. Hüseyin PAMUKÇU
Assoc. Prof. Dr. Şevki ULAMA	Assist. Prof. Dr. İbrahim Hakkı KAYNAK
Assoc. Prof. Dr. Tatyana İMANGULOVA	Assist. Prof. Dr. İrfan MISIRLI
Assoc. Prof. Dr. Uysal YENİPİNAR	Assist. Prof. Dr. İsmail ÇALIK
Assoc. Prof. Dr. Ümit SORMAZ	Assist. Prof. Dr. Kaplan UĞURLU
Assoc. Prof. Dr. Vesile Rüya EHTİYAR	Assist. Prof. Dr. Mehmet ÖZMEN
Assoc. Prof. Dr. Volkan ALTINTAŞ	Assist. Prof. Dr. Mohamed BATTOUR
Assoc. Prof. Dr. Yasin BİLİM	Assist. Prof. Dr. Muharrem AVCI
Assoc. Prof. Dr. Yusuf AYMANKUY	Assist. Prof. Dr. Mustafa AKSOY
Assoc. Prof. Dr. Zafer AKBAŞ	Assist. Prof. Dr. Neslihan ONUR
Assist. Prof. Dr. A. Büşra MADENCİ	Assist. Prof. Dr. Nil Esra DAL
Assist. Prof. Dr. Alaattin BAŞODA	Assist. Prof. Dr. Özgür ÖZER
Assist. Prof. Dr. Ali AVAN	Assist. Prof. Dr. Özlem ALTUNÖZ SÜRÜCÜ
Assist. Prof. Dr. Ali FİDAN	Assist. Prof. Dr. Reşat ARICA
Assist. Prof. Dr. Asuman PEKYAMAN	Assist. Prof. Dr. Sabri ÇELİK
Assist. Prof. Dr. Aybüke Ceyhun SEZGİN	Assist. Prof. Dr. Seda ŞAHİN
Assist. Prof. Dr. Aysu ALTAŞ	Assist. Prof. Dr. Sinan GÖKDEMİR
Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV	Assist. Prof. Dr. Sine Erdoğan MORÇİN
Assist. Prof. Dr. Bakyt TURDUMAMBETOV	Assist. Prof. Dr. Seçkin ESER
Assist. Prof. Dr. Bilal YALÇIN	Assist. Prof. Dr. S. Banu YILDIZ
Assist. Prof. Dr. Burcu ÖZKUL	Assist. Prof. Dr. Şehnaz DEMİRKOL
Assist. Prof. Dr. Deniz KOÇAN	Assist. Prof. Dr. Ş. Okan MERCAN
Assist. Prof. Dr. Eda GÜNEŞ	Assist. Prof. Dr. Tolga Fahri ÇAKMAK
Assist. Prof. Dr. Emrah DİNDİ	Assist. Prof. Dr. Özcan ZORLU
Assist. Prof. Dr. Engin TAŞKIN	Assist. Prof. Dr. Uğur AKDU
Assist. Prof. Dr. Esra GÜL YILMAZ	Assist. Prof. Dr. Yasin KELEŞ
Assist. Prof. Dr. Gül ERKOL BAYRAM	Lec. Dr. Hanife ERDOĞAN

EXECUTIVE COMMITTEE

Prof. Dr. Saim ATEŞ	Assist. Prof. Dr. Muharrem AVCI
Prof. Dr. Kutay OKTAY	Assist. Prof. Dr. Aykut ŞİMŞEK
Assist. Prof. Dr. İrfan MISIRLI	Assist. Prof. Dr. Hakkı ÇILGINOĞLU
Assoc. Prof. Dr. Canan TANRISEVER	Assist. Prof. Dr. Salih YILDIZ
Assist. Prof. Dr. Çetin AKKUŞ	Lec. Ahmad Noradden KATTAN
Assist. Prof. Dr. Gülizar AKKUŞ	Assist. Prof. Dr. Soaad Ahmed Aly Sholak
Assist. Prof. Dr. İhab Said İBRAHİM	Res. Assist. Emrah YAŞARSOY
Assist. Prof. Dr. Hüseyin PAMUKÇU	Emrullah TURHAN

SECRETARIAT

Assist. Prof. Dr. Hüseyin PAMUKÇU
Dr. Emrah YAŞARSOY
Fethi Alperen KAYNAŞ

CONTENTS

Turizmde Zıt Yaklaşımlar, Helal Turizm ve Hedonizm Yaklaşımının Karşılaştırılması	6
Ömer SARAÇ, Prof. Dr. Orhan BATMAN	
Helal Konseptli Konaklama Hizmetleri: Muhafazakâr Turistlerin Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma.....	13
Doç. Dr. Ömer Akgün TEKİN, Öğr. Gör. A. Abdullah TURHAN, Emrullah A. TURHAN	
Sosyal İnovasyon Kapsamında Golf Terapinin Helal Turizmde Değerlendirilmesi	27
Dr. Serhat YOZCU, Prof. Dr. Füsün İSTANBULLU DİNÇER, Prof. Dr. Mithat Zeki DİNÇER	
Turizmde Stratejik Bir Vizyon: Helal Turizm Kapsamında Helal Gıda Uygulamaları.....	35
Doç. Dr. İrfan YAZICIOĞLU, Öğr. Gör. Esra ÖZATA	
Müslüman Turistik Tüketicilerde Helâl Gıdaya Yönelik Davranışsal Niyet ve Gıda Neofobisi İlişkisi.....	45
Prof. Dr. Füsün İSTANBULLU DİNÇER, Dr. Öğr. Üyesi Ali Turan BAYRAM, Arş. Gör. Serkan AK	
Kadınların Etiket Okuma Alışkanlıklarında Helallik Etkisinin Değerlendirilmesi.....	53
Şeyma BÜYÜKZEREN, Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Büşra MADENCİ, Doç. Dr. Ümit SORMAZ	
Otel Yöneticilerinin Helal Turizm Algılarına Yönelik Bir Araştırma: Kastamonu Örneği	64
Arş. Gör. Emrah YAŞARSOY, Serkan MÜTEVELLİ, Prof. Dr. Kutay OKTAY	
Yerel Halkın Bakış Açısıyla Şanlıurfa'da İnanç Turizmi.....	66
Öğr. Gör. Onur ÇELEN, Öğr. Gör. Elif ZENGER, Dr. Öğr. Üyesi Gül ERKOL BAYRAM, Doç. Dr. Özlem ALTUNOZ	
Turizm Lisans Öğrencilerinin Helal Gıdaya Yönelik Tutum ve Davranışları	81
Dr. Öğr. Üyesi Aykut ŞİMŞEK, Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ÇETİNKAYA, Dr. Öğr. Üyesi Salih YILDIZ	
Trabzon Bölgesini Ziyaret Eden Yabancı Müslüman Turistlerin Helal Turizme Bakış Açılıarı .	90
Mehmet KASAP, Eyüp YILDIRIM, Cemile AKBULUT	
Kastamonu'ya İnanç Ziyaretleri Maksath Seyahat Eden Mütedeyyin Turistlerin Beklentileri	101
Dr. Öğr. Üyesi Muharrem AVCI, Emre MARŞ	
Helal Turizm'de Yeni Bir Kavram: Helal Kruvaziyer	103
Kübra PEKTAŞ	
Y Kuşağının Helâl Turizm Eğilimleri: İzmir İlinde Bir Araştırma	112
Prof. Dr. Atilla AKBABA, Buğcan GÜVENOL	
Helal Belgelendirme Sistemlerinde Gıda İsrafını Önleme Çabası: Karşılaştırmalı Bir Araştırma	122
Doç. Dr. Mustafa SANDIKCI, Arş. Gör. Asilhan Semih MUTLU, Arş. Gör. Ali KABAKULAK	
Helal Turizm Pazarında Bağlılık-Güven Teorisi.....	132
Savaş BÖYÜKYILMAZ, Metin MIZRAK, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin PAMUKÇU	
Sosyal Medyanın Reklam Amaçlı Kullanımı (Helal Konseptli Otellerde Bir Araştırma).....	142
Doç. Dr. Tugay ARAT	

Helal Turizm: Teorik Bir İnceleme	147
Abdulhamid ADAM, Dr. Öğr. Üyesi. Abdurrahman ÇALIK	
Helal Konseptli Otel İşletmelerini Tercih Eden Turistlerin Seyahat Motivasyonları	154
Doç. Dr. Ümit SORMAZ, Dr. Öğr. Üyesi Aybüke Ceyhun SEZGİN, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AKSOY, Doç. Dr. Gürkan AKDAĞ	
Helal Turizm Çerçevesinde İslamî Giyim Kuşam	166
Prof. Dr. Talat SAKALLI	
Potansiyel Turistlerin Helal Turizme Bakış Açısı Dindarlık Düzeyine Göre Değişir Mi?	174
Prof. Dr. Said KINGIR, Dr. Öğr. Üyesi Ayhan KARAKAŞ, Nilüfer ŞAHİN TEZCAN	
Helal Turizm Kapsamında Hizmet Sunan Konaklama İşletmelerine Yönelik Şikâyetlerin İncelenmesi.....	182
Dr.Öğr.Üyesi Uğur CEYLAN	
Helal Konseptli Turizm İşletmelerinde Yiyecek İçecek Hizmetleri Bölümünün Önerilen Helal Konaklama İşletmeleri Standartlarına Uyuma Durumu.....	191
Doç.Dr. Ümit SORMAZ, Arş. Gör. Mustafa YILMAZ, Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ONUR	
Helâl Konseptli Otelde İnsan Kaynakları Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme	199
Dr. Öğr. Üyesi Muharrem AVCI, Prof. Dr. Kutay OKTAY, Öğr. Gör. Erhan İŞLEK	
Helal Turizm Etkinliğine Yönelik Bir Vaka Çalışması: Dünya Helal Zirvesi 2018 İstanbul.....	202
Cem Buğra CANLI, Arş. Gör. Vahit Oğuz KİPER, Prof. Dr. Orhan BATMAN	
Helal Turizm Potansiyeli ve Uygulamaları Açısından İstanbul ve Antalya'nın Karşılaştırılması	204
Prof. Dr. Akın AKSU	
Türkiye'de Helal Turizmin Gelişmesine Yönelik İzlenmesi Gereken Stratejiler.....	210
Prof. Dr. Akın AKSU	
Trabzon Otellerinin Helal Turizm Açısından İncelenmesi	216
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan KARAKAŞ, Nilüfer ŞAHİN TEZCAN	
Yerli Halkın Helal Otelere Bakış Açısı: Afyonkarahisar Örneği	224
Arş. Gör. Mehmet BOYRAZ	
Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Gıda Katkı Maddesi Kullanımı ve Bunların Helallik Bakış Açısı İle Değerlendirilmesi	234
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Büşra MADENCİ, Doç. Dr. Ümit SORMAZ, Arş. Gör. Mustafa YILMAZ, Dr. Öğr. Üyesi Eda GÜNEŞ	
Müşteri Şikâyetlerinde Fikir Madenciliği: Antalya Helal Oteller Üzerine Bir Araştırma.....	242
Dr. Öğr. Üyesi Akın ÖZEN	
Türkiye'deki Uluslararası Fast Food Zincir İşletmelerin Helal Gıda Sertifikasyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma	250
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin ÖZBAY, Tuğçe CEBECİ	
Müslüman-Dostu Otel Müşterilerinin Helal Konseptle İlişkin Memnuniyet ve Şikâyetleri: Alanya Örneği.....	259
Arş. Gör. Dr. Erhan BOĞAN, Dr. Öğr. Üyesi Reşat ARICA	

Adıyaman'da İnanç Turizmi Açısından Önemli Bir Değer: Sahabe Safvân Bin Muattal	269
Dr. Öğr. Üyesi Reşat ARICA, Elif ARICA, Arş. Gör. Dr. Erhan BOĞAN	
Helal Turizmde Seyahat Acentacılığı: Bir Model Önerisi	279
Doç. Dr. Ömer Akgün TEKİN, Cansu Can AKCA	
Tüketicilerin Yeni Gıda Değerlendirmeleri İle Helal Gıda Eğilimleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma	280
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ÇETİNKAYA, Dr. Öğr. Üyesi Aykut ŞİMŞEK, Dr. Öğr. Üyesi Salih YILDIZ	
Helal Turizm Konseptli Konaklama İşletmelerindeki Personel Belgelendirmesinde Uygulanabilecek Seçmeli Mesleki Yeterlilik Birimi Önerisi	290
Dr. Öğr. Üyesi İrfan MISIRLI, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin PAMUKÇU	
Alkolsüz Aile Oteli Konsepti: Girişimi ve Yönetimi Üzerine Bir Örnek Olay Çalışması.....	292
Arş. Gör. Sultan Nazmiye KILIÇ, Doç. Dr. Burhan AYDEMİR, Prof. Dr. Necdet HACIOĞLU	
Helal Turizmde Hanefi Mezhebi ve GİMDES Helal Gıda Sertifikalama Ölçütleri Mukayesesi	299
Neslihan METİN, Nuh CEYLAN, Meltem ASLANKAYA	
Seyahat İşletmeleri İçin Helal Konseptli Paket Tur Önerisi	309
Öğr. Gör. Cemil GÜNDÜZ	
Mutfaklarda Profesyonellik ve İslam Çatışması	318
Doç. Dr. Mustafa SANDIKCI, Hülya MUTLU, Arş. Gör. Asilhan Semih MUTLU	
Helal Turizm; Kuran-ı Kerim Kapsamında Seyahat Amaçlarının Turizm Açısından İncelenmesi	329
Doç. Dr. Özlem ALTUNÖZ, Yrd. Doç. Dr. Hasan Selim KIROĞLU, Yrd. Doç. Dr. Gül ERKOL, Öğr. Gör. Selim KARAÇAĞA BAYRAM	
Genç Turistlerin İnanç Merkezlerini Tercihleri, Tüketim Eğilimleri ve Beklentileri: Konya Örneği.....	338
Sadık AY, Doç. Dr. Yasin BİLİM	
Helâl Konsept Destinasyon Markalaşmasında Mevcut Durumun ve Potansiyelin Değerlendirilmesi: Kastamonu İli Örneği.....	347
Nurseli DERViŞOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin PAMUKÇU	
Helal Turizm Uygulayan Konaklama İşletmelerinin Mekânsal Analizi	356
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin PAMUKÇU, Nuri ERDEM	
Tarihi Evlerin Helal Turizm Kapsamında Yeniden İşlevlendirilmesi	367
Celil KALAYCI, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin PAMUKÇU, Doç. Dr. Canan TANRISEVER	
Dünya'da ve Türkiye'de Helâl Turizmin Yeri ve Önemi	378
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin PAMUKÇU, Prof. Dr. Mehmet SARIŞIK	
Helal Turizm Türkiye'deki Akademik Araştırmaların Yeni Modası mı?	380
Arş. Gör. Ümit ŞENGEL, Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN	
Bireysel Yenilikçilik ve Helal Turizm Ürün İlgilenimi Arasındaki İlişkiler	388
Doç. Dr. Bilsen BILGILI, Doç. Dr. Emrah ÖZKUL	

Otel Yöneticilerinin “Helal Otel” Konsepti Hakkındaki Düşünceleri: Kapadokya’da Bir Araştırma	399
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Öğr. Gör. Durmuş Ali AYDEMİR	
Helal Gıda Üzerine Kavramsal Bir Araştırma	409
Prof. Dr. Mehmet SARIŞIK, Mustafa İnanç KAPUCUOĞLU, Hasan Önal ŞEYHANLIOĞLU	
Helal Gıdaların Fast Food Restoranlarda Kullanım Durumlarının İncelenmesi: Türkiye Örneği	418
Öğr. Gör. Elif DEMİRBILEK, Doç. Dr. Serkan ŞENGÜL	
Tebriz’in Turizm Potansiyeli ve Onun Gelişimini Etkileyen Engeller	426
Arş. Gör. İsmail MOHAMMADI, Doç. Dr. Mahammad SOLTANOĞLU	
Güney Azerbaycan’da Helal Mutfak ve Konaklama Gelenekleri	434
Doç. Dr. Araş İFTİHARİ	
Helal Turizmi Tespih, Takke, Seccade İle Değerlendirmek.....	439
Prof. Dr. Talat SAKALLI	
The Development of Halal Tourism in Indonesia.....	443
Dr. Alhilal FURQAN	
The Foundations of Supporting the Marketing of Islamic Tourism in the Middle East and North Africa	458
Amar HOUTIA, Ikram BENAZZA, Fatima Zohra HOUTIA	
Türkiye Vatandaşlarına Göre Kırgızistan’da Helal Turizmin Mevcut Durumu ve Potansiyeli	468
Dr. Öğr. Üyesi Azamat MAKSÜDÜNOV	
Halal Tourism Research: an Analysis of Papers Registered in The Web of Science Core Collection.....	477
Assist. Prof. Dr. Bakyt TURDUMAMBETOV	
Regulatory Framework Governing Halal Product: What Libya Can Learn From Malaysia ...	487
Dr. Ahmed Salem AHMED, Assoc. Prof. Dr. Muhammad LAEBA, Maryam Mat DAUD, Assist. Prof. Dr. Afridah ABAS	
The Examination of Leading International Experiences in Halal Tourism Trends in The Tourist Destinations, “With Application on “Singapore”	494
Assist. Prof. Dr. Nasser ABDELKARIM Aly ELGHUZAWANY	
Factors Influencing The Growth of Muslim Friendly Hospitality Services in Malaysia	504
Assoc. Prof. Dr. Noriah Ramli, Assoc. Prof. Dr. Majdah Zawawi	
Современное Состояние И Проблемы Развития Халяль-Туризма В Республике Казахстан	512
Нурланова Ботагоз Сериковна	
«Организационно-Правовые Основы Халяль Туризма В Республике Узбекистан».....	519
Рахманов аъзамжан режапович, профессор, Доктор юридических наук (dsc), узбекистан	
Islamic Tourism İn Malaysia: Challenges And Opportunities	524
Assist. Prof. Dr. Afridah ABAS, Assoc. Prof. Dr. Majdah ZAWAWI, Assoc. Prof. Dr. Noriah RAMLI	

Moroccan Tourist’s Perceptions Toward Halal Tourism: A Case Study of Hotel Ryad Mogador Almadina Agadir	530
Dr. Fatimazahra FAKIR, Prof. Dr. Elhoussain ERRAOUI	
Halal Food Supply Chain Towards Customer Satisfaction and Loyalty in Tourism Industry in Morocco.....	543
Dr. Ilham RHAROUBI, Prof. Dr. Mohammed Hicham HAMRI	
Tourist’s Attitude Toward Cultural Heritage and Halal Products: A Case Study of Lahore, Punjab-Pakistan	551
Prof. Dr. Muhammad ASHFAQ, Muhammad Hassan MAHBOOB	
International Models of Halal Tourism (Algeria model).....	565
Dr. Meddane NAIMA	
The Role of Tourism Agencies In Devoting The Concept of Halal Tourism.	571
Lec. Halıma ASLI, Lec. Faiza KALLAL	
Enabling Environment to Guide The Style of Halal Tourism - Read In The Experiences of The Leading Countries In The Field-.....	581
Souheila BARA, Mehdi DJABER	
The Role of Tourist Agencies in Activating Halal Tourism -Algeria's Tendency Towards Economic Diversification-	592
Mohcene BENLAHBIB, Abdelgheni BENHAMED, Emir Abdelkader University	
Halal Tourism in Dubai Need a Legitimacy or a Successful Tourism Investment.....	603
Boukhadra MERİEM	
Halal Tourism – The Modernity of Concept and Application in the Iraqi Travel Agencies Market.....	611
Assist. Prof. Akram Abdulrahman ABDULKAREEM	
The Role of Integrated Marketing Communications in Supporting and Promoting Halal Tourism: Indonesia As Model.....	617
Dr. Abdelhamid MERRAKCHI, Dr. Louiza BAHAZ	
Halal Tourism Marketing in Non-Muslim Countries (View The Experience of Thailand)	627
Dr. Ouahiba BOUKHDOUNI, Dr. Omiloudi Ama ALKHAYR	
The Impact of The Application of Professional Ethics in The Halal Tourism Industry.....	639
Dr. Fardi MOLAY, Dr. Wacila Balghnamy NAJAT	
The Potential Halal Tourism of The Islamic World as an Alternative Strategy in The Islamic Economic Renaissance	649
Dr. Fatiha KEBIRI	
Halal Food Industry and Its Role in The Development of Tourism in The Countries of The Middle East and North Africa.....	659
Lec. Fatma Zohra BAKALA, Lec. Talbı BADR AL - DİN	
Halal Tourism as a Modern Approach to Attract Tourist- Reality And Requirements.....	665
Dr. Hayet Brahımi BENHARRAT, Lec. Hakima NAIMI	

Halal Hotel Marketing and Its Role in Satisfying the Muslim Tourist Hotel Renaissance-Tlemcen / Case Study	673
Berka BELAGHEMAS, Amal MOUTERFI	
Islamic Tourism Industry the New Direction of International Tourism.....	681
Dr. Addad RACHIDA, Lec. Decha. Mohamedali	
The Role of Advertising in Improving the Mental Image of Halal Tourism	691
Lec. Safia MUSTAPHA, Dr. Chengal TAREK	
Halal Tourism From The Perspective of the Legal Right to a Healthy Environment.	701
Dr. Sahra KHEMILI, Dr. Aicha Abdelhamid	
Türkiye’deki Turizm Kongrelerinde Yer Alan Helal Turizm Alanındaki Bildirilerin İncelenmesi: 2017-2018	709
Arş. Gör. Mehmet BOYRAZ	
Kastamonu’nun Önemli İnanç Turizmi Merkezlerinin İç Turizm Pazarındaki Durumu.....	717
Dr. Öğr. Üye. Çetin AKKUŞ, Dr. Öğr. Üye. Gülizar AKKUŞ	
Muhafazakârlık ve Kültürel Açıklığın Helal Turizmde Kariyer Yapma İsteği Üzerine Etkisi. 728	
Dr. Öğr Üyesi Oğuz TAŞPINAR, Dr. Öğr Üyesi Serkan TÜRKMEN, Doç. Dr. Lütfi ATAY	

Müşteri Şikâyetlerinde Fikir Madenciliği: Antalya Helal Oteller Üzerine Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üyesi Akın ÖZEN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Turizm Fakültesi
akinozen@gmail.com

Özet

Günümüzde yaygın olarak kullanılan sosyal ağlar, bloglar ve e-ticaret sitelerinde yer alan müşterin tükettikleri ürün ve hizmetler ait yorumlar, diğer müşteriler ve işletmeler için önemli bir bilgi kaynağı haline gelmiştir. Literatürde bu yorumlardan, UGC (User Generated Content) kullanıcı tarafından üretilen içerik veya eWOM (electronic word-of-mouth) elektronik ortamda ağızdan ağıza iletişim olarak bahsedilmektedir. Araştırmanın amacı; Antalya bölgesinde, helal konseptli otel işletmelerine yönelik müşterileri şikâyetlerinin değerlendirilmesidir. Araştırma örneklemini, Antalya bölgesinde helal konsept çalışan ve helalbooking.com sitesinde yer alan, 5 yıldızlı 9 otel işletmelerine ait müşteri şikâyetlerini içeren İngilizce metinlerden oluşmaktadır. Araştırma amacı kapsamında otomatik toplanan içerikler metin madenciliği yöntemlerinden fikir madenciliği (bakış tabanlı duygu analizi) tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Rapidminer programında geliştirilen uygulamanın ilk aşamasında müşteri şikâyetlerine ait metinler 15 kategoride özetlenmiştir. İkinci aşamada, müşterilerin negatif bakış açılarına neden olan olay ve varlıklar belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre; Müşterilerin rahatsız olmalarına neden olan en önemli konu başlıkların sessizlik ve otel çalışanlarının (personel) olduğu görülmüştür. Otellerdeki sessizliği-sakinliğini bozan en önemli unsurların yüksek ses ve müziğin neden olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca müşterilerin otel personeli ile iletişim sorunu yaşadığı ve bunun nedeninde yeterli düzeyde İngilizce konuşamamaları olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metin madenciliği, fikir madenciliği, bakış tabanlı duygu analizi, online turist yorumları.

OPINION MINING IN THE CUSTOMER COMPLAINTS: AN INVESTIGATION ON THE HALAL HOTELS

Abstract

Today's widely used social networks, blogs and e-commerce sites of the customer consumed products and services, comments, and other customers and businesses has become an important source of information. In the literature, these comments are referred to as UGC (User generated Content) or eWOM (electronic word-of-mouth). Purpose of the research; It is the evaluation of the complaints of the customers in the halal concept in the Antalya region. The research sample includes of English texts consisting of 5 star 7 Hotel business, located on the helalbooking.com site of halal concept working in Antalya region. The contents of the study were analyzed by using text mining methods by using opinion mining (aspect-based sentiment analysis) technique. In the first phase of the application developed in the Rapidminer program, the texts of customer complaints are summarized in 15 categories. In the second stage, the events and assets that lead to negative perspectives were determined. According to the research findings; the most important issues that cause customers to be disturbed were the silence and the hotel staff. It is understood that the most important elements that disrupt the silence and calm in hotels are caused by loud sound and music. In addition, customers have experienced communication problems with hotel staff, and the reason for this is that they do not speak enough English.

Keywords: Text mining, opinion mining, aspect-based sentiment analysis, online tourist reviews.

GİRİŞ

Konaklama sektöründe, müşteri ihtiyaçlarını anlama ve bu doğrultuda işletmelerin ürettikleri ürün ve hizmetlerle ilgili değerlendirmeler yapabilmek, yöntemlerinden birisi online müşteri yorumlarının analiz edilmesidir. Bu yorumlar, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak sosyal ağlarda, e-ticaret sitelerinde veya bloglarda yer almaktadır. Müşteriler, bu yorumları, ürün veya hizmetleri kullandıkları esnasında ya da kullanım sonrasında oluşturmaktadır. Literatürde bu yorumlardan, UGC (User Generated Content) kullanıcı tarafından üretilen içerik veya eWOM (electronic word-of-mouth) elektronik ortamda ağızdan ağıza iletişim olarak bahsedilmektedir. İşletmeler için, bu yorumlar, müşteri duygularını anlama ve aynı zamanda gelecekte karşılaşılabilecekleri sorunları giderebilme niteliği taşımaktadır (He, Zha ve Li, 2013). Ayrıca üretilen bu yorumlar diğer

müşterilerin seyahat planlarını oluşturmalarında her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır (Lei ve Law, 2015). Bu durumun en önemli sebebi, müşterilerin herhangi bir turistik ürün ile ilgili, internet üzerinde bulunan bilgi kaynaklarından elde ettikleri bilgilerden ziyade, daha önce bu deneyimi yaşamış müşteri yorumlarına çok daha fazla güvenmeleri ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Müşteriler, bu tür yorumları tarafsız ve dürüst olarak değerlendirmektedir (Nowacki, 2019). Müşteriler satın alma kararı almadan önce diğer müşterilerin fikirlerine önem verirler (Misner ve Devine, 1999). Müşteri yorumlarında yer alan metin içeriklerinin bilimsel olarak değerlendirilmesi, veri madenciliğinin (data mining) alt alanı olan metin madenciliği (text mining) ile yapılmaktadır. Metin madenciliği, yapısal olmayan metin biçimindeki verilerin düzenlenerek sayısal verilere dönüştürülmesi ve içerisindeki birbiri ile ilişkili bilgilerin keşfedilmesi sürecidir.

Web üzerinde yer alan metinsel bilgiler 2 kategori altında toplanmaktadır. Bu kategoriler gerçekleri veya fikirleri ifade eden bilgilerdir. Gerçekler, hiçbir duygu içermeyen objektif cümleleri ifade eder. Fikirler ise, insanların olay ve varlıklar hakkında doğal ve genel subjektif tanımlamaları ile ilgilidir (Agarwal, Mittal, 2016). Literatürde yer alan birçok araştırma, web üzerinden toplanan içeriklerden gerçekleri yansıtan verilerin, metin madenciliğinin doğal dil işleme (NLP- natural language processing) yöntemini kullanarak yapılmıştır. Fikirleri ifade eden metin analizleri çok sınırlı sayıdadır. Fikir madenciliği (opinion mining) veya duygu analizi (sentiment analysis) metinler üzerinden insanların varlıklar (ürün, hizmet vb) hakkındaki fikir ve düşüncelerini analiz eden bir çalışma alanıdır. Önceki yapılan çalışmada fikir madenciliği aynı zamanda duygu analizi olarak anılmaktadır (Can ve Alatas, 2017; Liu, 2012).

Online yorumlardan fikir veya duygu çıkarma analizi, bilgisayarlar tarafından doğal metnin derinlemesine anlaşılmasını gerektirir. Duygu analizi araştırmaları, belge seviyesi (document level) (Wilson, Wiebe ve Hoffmann, 2005), cümle seviyesi (sentence level) (Meena ve Prabhakar, 2007) ve bakış / özellik seviyesi (aspect/feature-level) duyarlılık analizleri (Jo ve Oh, 2011) olarak kategorize edilmektedir. Belge düzeyinde duyarlılık analizi, analiz edilen belgenin pozitif veya negatif kutupluluğun (polarity) belirlenmesine yönelik analizlerdir. Cümle düzeyindeki duyarlılık analizleri ise bir cümle ile ilgili duygu ve fikirleri verir. Her iki düzeyde yapılan analizler bir kişinin tam olarak neyi sevip neyi sevmediği ile ilgili duygularını tam olarak yansıtmaz (Agarwal ve Mittal, 2016). Bakış/özellik tabanlı duygu analizi (aspect-based sentiment analysis) bir metindeki görüşün varlık ve olayları tanımlayarak, her biri için ayrı duygu çıkarımı yapar. Bakış/özellik tabanlı duygu analizinde metin girdisi verildiğinde o metinle ilgili varlıklara ait 3 farklı özellik üretilir. Duygu analizi, bir görüşü olumlu (pozitif), tarafsız (nötr) veya olumsuz (negatif) olarak sınıflandırma işlemini gerçekleştirir (Mostafa, 2013). Bir örnekle ifade etmek gerekirse müşteri yorumlarında yer alan “Servis çok kötü olmasına rağmen yemeği çok beğendim” cümlesinde “servis” ve “yemek” varlıkları hakkında bir fikir ifade edilmiştir. Bakış/özellik tabanlı duygu analizine tabi tutulan bu cümlede öncelikle bahsi geçen varlıklar (servis ve yemek) tanımlanır. Ayrıca, bu varlıklar hakkında bakış veya fikir çıkarımı yapılır ve her bir varlık için pozitif, negatif veya nötr bir değer tanımlanır (Saeidi vd., 2016). Son zamanlarda kullanılan bu analiz yöntemi belge düzeyinde duygu analizi yapmada çok önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir (Agarwal ve Mittal, 2016).

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde duygu analizi çalışmalarıyla ilgili ilk girişim Turney (2001) tarafından doküman düzeyli duygu analizi olarak görülmektedir. Bakış/özellik tabanlı duygu analizi ile ilgili ilk çalışma ise Hu ve Liu, (2004) tarafından gerçekleştirilmiştir. Konaklama sektöründe müşteri yorumlarını değerlendiren çok az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Aylan vd., (2016) helal konsept termal otel işletmelerine konaklayan müşterilere ait 2340 şikâyet içerik analizi yöntemi kullanarak konularına göre çözümlemişlerdir. Veriler veri madenciliği yöntemi kullanılarak kodlanmış spss analiz programında değerlendirilmiştir. Müşterilerin termal otel şikâyetlerinde ilk sırayı fiyat-reklam ve kampanyalar ile ilgili olduğu ortaya konulmuştur.

Behremen vd., (2017) halalbooking.com sitesinde yer alan “Helâl Konseptte” hizmet sunan konaklama işletmelerine ait şikâyetler araştırılmıştır. Bulgularda en çok şikâyet edilen hizmet türlerinin ilk üç sırada yer alan olanaklar, personel ve kablosuz internet olduğu görülmüştür.

Arpacı vd., (2015) Helal Konseptli Otel işletmelerine yönelik www.sikayetvar.com sitesinden toplanan müşteri şikâyetlerinin hangi kategorilere ayrıldığı ve yıllara göre sıklıklarının saptanmasına yönelik çalışma yapmışlardır. Yöntem olarak içerik analizi kullanılmıştır. Çalışma bulgularına göre Fiyat–reklam–kampanyalar, çalışan personelin niteliksizliği ve çağrı merkezlerinin en fazla şikâyet alınan konular olduğu belirlenmiştir.

Prameswari vd., (2017) Endonezya’da Labuan Bajo ve Bali de yer alan otellere ait değerlendirmeler üzerine metin madenciliği tekniklerinden duygu analizi ve metin özetleme kullanmışlardır. Bulgular sonucunda müşteri yorumlarının duygu kutuplarını belirlemişlerdir. Bali otelindeki yiyecek & içecekler ilgili yorumlarda helal yiyeceklerin duygu kutbunun pozitif yönlü olduğu görülmüştür.

Berezina vd., (2016) Filorida ve Sarasota’da yer alan otellerle ilgili Tripadvisor sitesinden toplanan online yorumların değerlendirmede metin analizi yöntemleri kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Analiz bulgularına göre; spor alanları, üyelik, mobilyalar ve odalar hakkında pozitif ve negatif bulguları ortaya koymuşlardır.

Pamukçu ve Arpacı, (2016) Türkiye’deki 135 helal konseptli otel işletmesine ait web sitelerini ziyaret ederek veriler elde etmişler. Sonrasında elde edilen veriler içerik analizine tabi tutmuşlardır. Yapılan araştırma sonucunda, sunulan hizmetler ile ilgili bölüm %53,13 ile ilk sırada yer alırken, helal anlayış özellikleri bölümü %8,15 ile son sırada yer almaktadır.

YÖNTEM

Amaç, kapsam ve örneklem

Araştırmanın amacı; helalbooking.com sitesinde yer alan helal konseptli otel işletmelerine yönelik müşterilerin şikâyetlerine dair içeriklerin metin madenciliği yöntemlerinden bakış tabanlı duygu analizi tekniği ile değerlendirilmesidir. Bu amaç kapsamında, uygulama süreci 5 adımda gerçekleştirilecektir. Sırasıyla bu adımlar (1) veri toplama ve oluşturma, (2) model oluşturma, (3) bakış tabanlı duygu analizi (4) veri işleme (parçalama, küçük karaktere dönüştürme, temizleme, budama, anlamsız kelime çıkarma) (5) bulgular ve bilgi gösterimi adımlarından oluşmaktadır. Bu araştırmanın örneklemini, Antalya bölgesinde helal konsept çalışan ve helalbooking.com sitesinde yer alan, 5 yıldızlı otel işletmelerine ait müşteri şikâyetlerini içeren İngilizce metinlerden oluşmaktadır.

Veri toplama ve oluşturma

Veri toplama aşamasında helalbooking.com sitesinde yer alan helal içerikli Antalya-Alanya bölgesindeki 5 yıldızlı 7 otel seçilmiştir. Bu otellerde konaklayan müşterilere ait İngilizce metinlerden oluşan 992 satır yorumlar otomatik metin toplama aracı kullanılarak excel dosyasına kaydedilmiştir. Kaydedilen veriler, analiz yazılımı olarak seçilen Rapidminer yazılımına aktarılmıştır. Rapidminer 2001 yılında, Yale üniversitesi bilim adamları tarafından Java dili kullanılarak geliştirilmiştir. Rapidminer, günümüzde makine öğrenmesi, veri madenciliği, metin madenciliği gibi süreçlerin %99’unu gerçekleştirebilecek özelliklere sahip açık kaynak kodlu bir yazılımdır.

Toplanan verilerin güvenilirliği

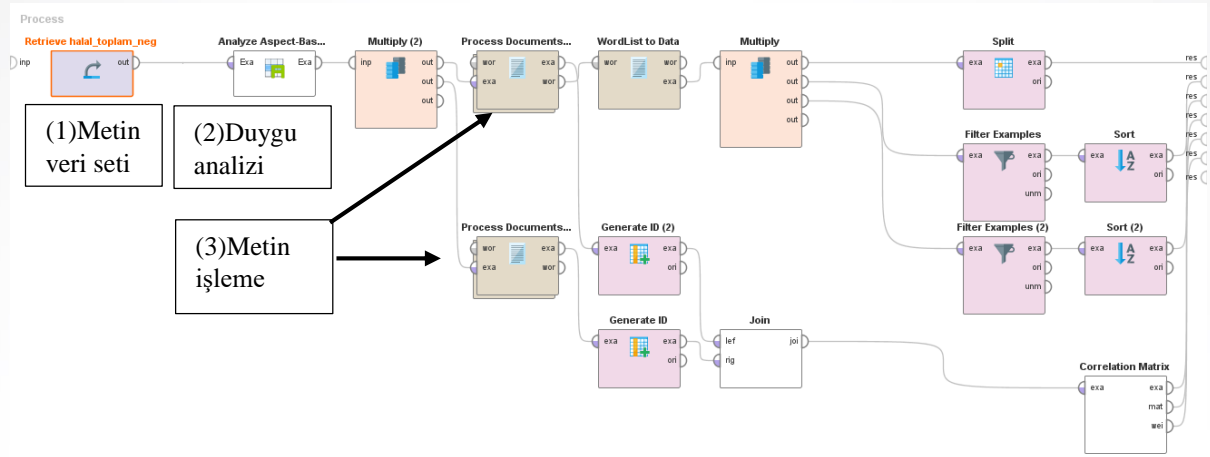
Araştırmada analize tabi tutulacak müşteri yorumlarına ait metinlerin sahte metinlerden oluşup oluşmadığı araştırılmıştır. Analiz neticesi elde edilecek bilgileri ürün ya da hizmeti alan gerçek kişilerin yorumlarından oluşması araştırmanın geçerliği ve güvenilirliğini artıracaktır. Bu nedenle araştırmaya konu olan helalbooking.com sitesinin müşterilerinden veri (yorum) toplama yöntemi araştırılmıştır. Buna göre; Halalbooking.com, web sitesi aracılığı ile rezervasyon yapan müşteriler, konaklamalarından kısa bir süre sonra bir mail göndererek onları misafir memnuniyet formunu doldurmaya davet etmektedir. Bu formun ilk bölümü otel işletmeleri sunduğu hizmetler ile ilgili puanlama yapması istenmektedir. Müşterilerden form aracılığı ile toplanan ve otel işletmelerine ait ürün ve hizmetler; temizlik, rahatlık, olanaklar, yiyecek & içecekler, personel, fiyat/fayda dengesi, konum, kablosuz internet, bayanlar için hizmetler (havuz, spa, plaj, vs.), çocuklar için hizmetler (havuz, oyunlar, vs.) ve aile ortamı (rahatlık, eğlence, vs.) üzerine yöneliktir. Puanlama belirlenen bu başlıklarla sınırlıdır. Ayrıca, ikinci bölümde müşterilerin olumlu ve olumsuz düşüncelerini yazmaları istenmektedir. Bu değerlendirmeler incelenerek, ziyaretçilerinde ulaşabileceği, ilgili otellerin yorum bölümlerine içerik

olarak eklenmektedir. Böylece sadece Halalbooking.com web sitesi aracılığıyla rezervasyon yapan ve tesiste konaklamasını gerçekleştiren kişilerin değerlendirmelerine yer verilmektedir. Bu nedenle site yorumlarına ait metinlerin güvenilirlik açısından önemli olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca site çalışma sistemi güvenilirliği artıracak nitelikte olduğu tespit edilmiştir (Filieri, 2016).

Model oluşturma

Rapidminer yazılımına aktarılan metin içerikli veri setinin işlenmesi için model oluşturulmuştur. Uygulanacak model ve içeriği şekil 1’ de yer almaktadır.

Şekil.1: Rapidminer yazılımı üzerinde uygulanacak model.

Şekil 1’de yer alan modele göre; (1) metin halinde yer alan müşteri yorumlarına ait veri setini getiren rapidminer bileşenini, (2) her bir yoruma uygulanacak bakış tabanlı duygu analizi bileşenini (aylien api), (3) ham metin verisini işleyen rapidminer bileşenini (process documents) ifade etmektedir.

Bakış tabanlı duygu analizi (aspect-based sentiment analysis)

Bakış tabanlı duygu analizi bu modelin en önemli bileşenidir. Bu bileşen aracılığı ile yorumlarda yer alan metinler için duygu kutbu (pozitif, negatif, nötr), yorumun objektif veya sübjektif oluşu ve kutupların güvenilirlik katsayısı (polarity_confidence) belirlenmiştir. Aylien firması tarafından geliştirilen bu bileşen günlük 1000 satır metin için değerlendirmeyi ücretsiz olarak yapmaktadır. Bu adım sonrası metinler metin işleme sürecinde ayıklanıp veri işleme, filtreleme ve sıralama bileşenlerine iletilmiştir.

Veri işleme

Veri işleme süreci, kendi içinde 5 adımdan oluşmaktadır. Bunlar (a) parçalama (tokenize) bu operatör verilen metni istenen özelliklerde kelime parçalarına ayırma işlemi gerçekleştirir. Uygulamada kullanılan metinlerde yer alan her bir kelimeyi İngilizce kelime parçalarına ayırma işlemi gerçekleştirilmektedir. (b) küçük karaktere dönüştürme (lower case), uygulamada yer alan metinlerinde anlam bütünlüğü sağlamak amacıyla tüm kelimeler küçük karaktere dönüştürülmüştür, (c) içerik filtrelemek (filter tokens by context), metinde yer alan anlamsız işaretlerin çıkartılması sağlanmıştır. (d) kelime uzunluğuna göre filtreleme (filter tokens by lenght), metinde yer alan anlamsız karakter uzunluğundaki kelimelerde minimum 3 maksimum 25 karakter belirlenmiştir. (e) İngilizce anlamsız kelimelerin filtrelenmesi (filter stopword english), uygulama metinlerinde yer alan ancak cümleye anlam katmayan kelimeler çıkarılmıştır.

BULGULAR VE TATIŞMA

Uygulama sonucu elde edilen bilgilere ait tablolar;

Şekil 1’de yer alan modele göre bakış tabanlı duygu analizine (aspect-based sentiment analysis) ait filtrelenmemiş ve sıralanmamış örnek sonuç ekranı tablo 1’ de görülmektedir.

Tablo 1: Müşteri yorumlarına göre bakış tabanlı duygu analizi sonuçlarına ait örnek veri seti.

ExampleSet (43 examples, 0 special attributes, 4 regular attributes)

Row No.	in documents	total	word_1	word_2 ↑
2	43	43	beds	negative
5	118	118	cleanliness	negative

Tablo 1’e göre müşterilerin tüm yorumları (şikâyetleri) arasında, Word_1 bakış (aspect), Word_2 kutup (polarity) değerlerini içermektedir. 2.satırada yer alan yatak (beds) ile ilgili bakış müşterilere ait tüm yorumlar arasında 43 kez negatif ifade edilmiştir. Elde edilen bu veri setine uygulanan filtreleme ve sıralama sonucu müşterilerin negatif bakış açısına ait ifadeler filtrelenmiş ve sıralanmış durumu tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Müşteri yorumlarına göre negatif bakışlı duygu analizi sonuçları.

ExampleSet (15 examples, 0 special attributes, 3 regular attributes)

Row No.	word	in documents	total
1	staff:negative	258	258
2	room amenities:negative	257	257
3	facilities:negative	222	222
4	location:negative	148	148
5	food/drinks:negative	144	144
6	cleanliness:negative	118	118
7	quietness:negative	82	82
8	value:negative	60	60
9	beds:negative	43	43
10	payment:negative	30	30
11	comfort:negative	15	15
12	view:negative	15	15
13	design:negative	14	14
14	customer support:negative	10	10
15	wifi:negative	6	6

Tablo 2’de müşterilerin tüm yorumları (şikâyetler) arasında en çok tekrarlanan ve negatif bakış açısına neden olan ifadeler 15 kategoride sunulmuştur.

Tablo 3’de Negatif bakış açısı ile ilgili kelimelerden oluşan korelasyon tablosu ve katsayıları verilmiştir.

Tablo 3: Negatif bakış açısı ve ilgili kelimeler için korelasyon tablosu.

	Quietness: Negative	Staff: Neg.	Room amenities: Neg.	Facilities: Neg.	Location: Neg.	Food& Drink: Neg.	Cleanliness: Neg.
load	0,77						
music	0,49						
helal	0,12						
staff		0,60					
speak english		0,34					
design			0,50				
pool				0,52			
beach					0,43		
food						0,55	
room							0,49

Tablo 3’de yer alan korelasyon katsayıları (r) değerlendirilecektir. Korelasyon katsayılarının değerlendirilmesi değişkenler arasındaki zayıf ($0 < r \leq 0,3$), orta ($0,3 < r \leq 0,7$) ve kuvvetli ($0,7 < r \leq +1$) pozitif ilişkiyi belirlemektedir (Gürbüz, Şahin, 2014). Buna göre;

Otellerin sessizliği ile ilgili negatif bakış: Müşterilerin, otellerdeki sessizlik ile ilgili negatif bakış açıları **yüksek ses** ile kuvvetli bir ilişki ($r > 0,7$), **müzik** sesi ile orta düzeyli bir ilişki ($r=0,49$) olduğu, ayrıca sessizlik ile **helal** bakış açısı arasında zayıf ($r=0,12$) bir ilişki olduğu görülmüştür.

Otellerdeki personeller ile ilgili negatif bakış: Müşterilerin, oteller ile ilgili personellere negatif bakış açıları, **personel** ile orta düzeyli bir ilişki ($r=0,60$), personelin **İngilizce konuşma** yeterliliği ile ilgili orta düzeyli ($r=0,34$) bir ilişki olduğu görülmüştür.

Otel odası ve olanakları ile ilgili negatif bakış: Müşterilerin, otel odalarına negatif bakışlarının **oda dizaynı** ile ilgili ilişkisinin orta düzeyde ($r=0,5$) olduğu görülmüştür.

Tesisler ile ilgili negatif bakış: Müşterilerin, **otellerin konumlarına** negatif bakışlarının **sahil** ile ilgili ilişkisinin orta düzeyde ($r=0,43$) olduğu görülmüştür.

Otellerdeki yiyecek ve içeceklerle negatif bakış: Müşterilerin, otellerde sunulan yiyecek içeceklerle negatif bakışlarının yiyecekler ile ilgili ilişkisinin orta düzeyde ($r=0,5$) olduğu görülmüştür.

Otellerdeki temizlik ve negatif bakış: Müşterilerin, otellerdeki temizlik ile ilgili negatif bakışlarının **oda temizliği** ile ilgili ilişkisinin orta düzeyde ($r=0,49$) olduğu görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada helalbooking.com sitesinde yer alan helal konseptli 5 yıldızlı 7 otel işletmesine ait müşteri şikâyetlerinin yani negatif bakış açılarının nedenleri araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre, tüm şikâyetlerde negatif bakış açısına neden olan 15 kategori tespit edilmiştir. Bu sayede, şikâyet içeren yapısal olmayan metinlerden elde edilen bilgiler 15 kategori altında özetlenmiştir. Sonrasında, her bir kategori için negatif bakış açısına neden olan ilişkili anahtar kelime ve kelime grupları ortaya çıkartılmıştır. Müşterilerin rahatsız olmalarına neden olan en önemli konu başlıklarının **sessizlik** ve **otel çalışanlarının** (personel) olduğu görülmüştür. Otellerdeki sessizliği-sakinliği bozan en önemli unsurların **yüksek ses** ve **müziğin** neden olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca müşterilerin otel personeli ile iletişim sorunu yaşadığı ve bunun nedeninde **yeterli düzeyde İngilizce konuşamamaları** olduğu ortaya çıkmıştır. Bulgular çerçevesinde otel işletmeleri, otel ortamında sakinliği sağlayacak önlemler almalıdır. Ayrıca, özellikle müşteriler ile birebir iletişim kuran otel çalışanlarının (resepsiyon, servis elemanları gibi) eğitim düzeylerine ve dil seviyelerine önem vermelidir.

Bu araştırmanın literatüre katkısı, bakış tabanlı duygu analizi yönteminin yani fikir madenciliğinin helal konseptli otellere uygulanan ilk çalışma olduğu düşünülmektedir. Bakış tabanlı duygu analizi, bir kişiye ait metinde geçen her bir varlık veya olgu için ayrı ayrı fikir beyan edebilen bir yöntemdir. Önceki diğer

çalışmalarda kullanılan cümle veya tüm metne (dokümana) ait fikir çıkarımı cümle veya tüm metnin fikrini ortaya koymaktadır. Bu genelleme yapısal olmayan metinlerde bilgi keşfini zorlaştırmaktadır.

Metin madenciliğinde duygu çıkarımı alan bağımlı ve alan bağımsız olarak ikiye ayrılmaktadır. Alan bağımlı duygu çıkarımı daha önceden analizi yapılacak alanla ilgili sözlük oluşturularak gerçekleştirilebilmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın geliştirilmesi hedeflenmektedir. Helal içerikli otellerde, müşteri duygularını helal bakış açısıyla keşfetmek için gelecekte oluşturulacak helal içerikli sözlük kullanılacaktır. Helal turizm çerçevesinde oluşturulacak alan bağımlı sözlüğün geliştirilmesi araştırmacıların dikkatine sunulmaktadır.

Bu araştırmanın en önemli kısıtlamaları, modelde kullanılan ve bakış tabanlı duygu analizi yapan modülün günlük sadece 1000 satır metni analiz edilebilmesidir. Bu nedenle araştırmaya konu olan helalbooking.com sitesinde yer alan sadece 5 yıldızlı helal konseptte çalışan 7 otel işletmesi seçilmiştir. Gelecekte diğer otel grupları (3-4 yıldız) araştırmaya konu edilebilir.

KAYNAKÇA

- Arpacı Ö, Uğurlu K, Batman O. (2015). Helal konseptli otel işletmelerine yönelik yapılan müşteri şikâyetleri üzerine bir araştırma. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 181–198.
- Can U, Alatas B. (2017). Duygu Analizi ve Fikir Madenciliği Algoritmalarının İncelenmesi. *Int. J. Pure Appl. Sci*, 3(1), 75–111.
- Agarwal B, Mittal N. (2016). Prominent feature extraction for sentiment analysis. Springer.
- Gürbüz S, Şahin F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Aylan S, Arpacı Ö, Celiloğlu F K. (2016). Bir İnternet Şikâyet Forumundaki Termal Otellere Yönelik Şikâyetlerin İncelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 49–68. <http://dergipark.gov.tr/jiss/issue/25889/272739>, Erişim Tarihi: (11.02.2019)
- Berezina K, Bilgihan A, Cobanoğlu C, Okumus F. (2016). Understanding Satisfied and Dissatisfied Hotel Customers: Text Mining of Online Hotel Reviews. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 25(1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/19368623.2015.983631>, Erişim Tarihi: (01.02.2019)
- Filieri R. (2016). What makes an online consumer review trustworthy? *Annals of Tourism Research*, 58, 46–64. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2015.12.019>, Erişim Tarihi: (01.02.2019)
- He W, Zha S, Li L. (2013). Social media competitive analysis and text mining: A case study in the pizza industry. *International Journal of Information Management*, 33(3), 464–472. <https://doi.org/10.1016/J.IJINFOMGT.2013.01.001>, Erişim Tarihi: (01.02.2019)
- Lei S, Law R. (2015). Content Analysis of Tripadvisor Reviews on Restaurants: A Case Study of Macau. *Journal of Tourism*, 16(1), 17–28. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=hjh&AN=111435361&site=ehost-live>, Erişim Tarihi: (01.02.2019)
- Liu B. (2012). Sentiment Analysis and Opinion Mining. *Synthesis Lectures on Human Language Technologies*, 5(1), 1–167. <https://doi.org/10.2200/S00416ED1V01Y201204HLT016>, Erişim Tarihi: (01.02.2019)
- Meena A, Prabhakar T V. (2007). Sentence Level Sentiment Analysis in the Presence of Conjuncts Using Linguistic Analysis. In *Advances in Information Retrieval* (pp. 573–580). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-71496-5_53, Erişim Tarihi: (01.02.2019)
- Misner I, Devine V. (1999). The world's best-known marketing secret: building your business with word-of-mouth marketing. https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=The+world's+best+known+marketing+secret%3A+Building+your+business+with+word-of-mouth+marketing.&btnG= , Erişim Tarihi: (01.02.2019)
- Mostafa M M. (2013). More than words: Social networks' text mining for consumer brand sentiments. *Expert Systems with Applications*. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2013.01.019>, Erişim Tarihi: (01.02.2019)

- Nowacki M. (2019). World Cities' Image in TripAdvisor Users' Reviews. *E-Review of Tourism Research*, 16(2–3). Retrieved from <https://journals.tdl.org/ertr/index.php/ertr/article/view/327>, Erişim Tarihi: (01.02.2019)
- Pamukçu H, Arpacı Ö. (2016). Helal konseptli otel işletmelerinin web sitelerinin analizi. Retrieved from <http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/10438> Erişim Tarihi: (01.01.2019)
- Saeidi M, Bouchard G, Liakata M, Riedel S. (2016). SentiHood: Targeted Aspect Based Sentiment Analysis Dataset for Urban Neighbourhoods, 1546–1556. <http://arxiv.org/abs/1610.03771>, Erişim Tarihi: (01.02.2019)
- Wilson T, Wiebe J, Hoffmann P. (2005). Recognizing contextual polarity in phrase-level sentiment analysis. In *Proceedings of the conference on Human Language Technology and Empirical Methods in Natural Language Processing - HLT '05* (pp. 347–354). Morristown, NJ, USA: Association for Computational Linguistics. <https://doi.org/10.3115/1220575.1220619>, Erişim Tarihi: (01.02.2019)
- Behremen C, Seçilmiş C, Akın M. (2017). Helâl Konseptli Konaklama İşletmelerine Yönelik Yapılan Online Müşteri Şikâyetleri Üzerine Bir Araştırma: Halalbooking.Com Örneği. In 1. International Halal Tourism Congress (p. 773).
- Hu M, Liu B. (2004). Mining and summarizing customer reviews. In *Proceedings of the 2004 ACM SIGKDD international conference on Knowledge discovery and data mining - KDD '04* (p. 168). New York, New York, USA: ACM Press. <https://doi.org/10.1145/1014052.1014073>
- Jo Y, Oh A H. (2011). Aspect and sentiment unification model for online review analysis. In *Proceedings of the fourth ACM international conference on Web search and data mining - WSDM '11* (p. 815). New York, New York, USA: ACM Press. <https://doi.org/10.1145/1935826.1935932>
- Prameswari P, Zulkarnain, Surjandari I, Laoh E. (2017). Mining online reviews in Indonesia's priority tourist destinations using sentiment analysis and text summarization approach. In *2017 IEEE 8th International Conference on Awareness Science and Technology (iCAST)* (pp. 121–126). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICAwST.2017.8256429>
- Turney P D. (2001). Thumbs up or thumbs down? In *Proceedings of the 40th Annual Meeting on Association for Computational Linguistics - ACL '02* (p. 417). Morristown, NJ, USA: Association for Computational Linguistics. <https://doi.org/10.4155/fmc-2016-0223>